

TALABALARDA ETNOMADANIY KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI

Asliddin I.B.

Andijon davlat universiteti

Tayanch soʻzlar: anʼanalar, etnomadaniy kompetensiya, ilmiy dunyoqarash, empatiya, millat genofondi, millatlararo munosabatlar, milliy madaniyat, odob–axloq, meʼyorlari, tarixiy–milliy manabalar, tolerantlik.

Ключевые слова: традиции, этнокультурная компетентность, научное мировоззрение, эмпатия, генофонд нации, межнациональные отношения, национальная культура, этикет, нормы, историко–национальные ресурсы, толерантность.

Key words: traditions, ethnocultural competence, scientific worldview, empathy, the gene pool of the nation, interethnic relations, national culture, etiquette, norms, historical and national resources, tolerance.

Kirish. Respublikamizda 130 dan ortiq millat vakillari istiqomat qiladi, talaba yoshlar orasida turli xalqlar madaniyatini oʻrganish millatlararo totuvlikni yanada mustahkamlaydi. Ularda etnomadaniyatni shakllanishiga zamin yaratadi. Talabalar turli xalqlarning turmush–tarzi, madaniyati va urf–odatlariga xos boʻlgan xususiyatlarini oʻrganish orqali kelajakda oʻquvchilarda milliy gʻurur va iftixorni shakllantirish malakasini egallaydi.

Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining “Uzluksiz maʼnaviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora–tadbirlari toʻgʻrisida”dagi qarorida “taʼlim muassasalari, davlat tashkilotlari va nodavlat tashkilotlar, ota–onalarda boy milliy tarbiyaviy merosimiz toʻgʻrisida bilimlarni shakllantirish ularni oʻrganish, saqlash, targʻib qilish, oʻrgatish orqali milliy fazilatlarining avloddan–avlodga bezavol oʻtib borishini taʼminlash”[2] vazifasi belgilangan. Darhaqiqat, talaba–yoshlarni oliy taʼlim jarayonida kasbiy faoliyatga ham maʼnaviy ham pedagogik jihatdan tayyorlash muhim sanaladi. Ayniqsa ularda milliy maʼnaviyatimiz, xalqimizning asriy maʼnaviy merosi haqidagi bilim va tasavvurlarini mustahkamlash dolzarb hisoblanadi. Oʻquv–tarbiyaviy jarayonlarda talabalarga etnik yaʼni milliy tarbiyaga asoslangan yondashuvlar

amalg oshirish maqsadga muvofiq. Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 4–moddasida “O‘zbekiston Respublikasining davlat tili o‘zbek tilidir. O‘zbekiston Respublikasi o‘z hududida istiqomat qiluvchi millat va elatlarning tillari, urf–odatlari va an‘analari hurmat qilinishini ta‘minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi” [1]–deb ko‘rsatilgan, demak har bir fuqaroni milliy o‘zlikni anglash, milliy g‘urur va iftixorni shakllantirish masalasi ta‘minlangan. Shunday ekan, talabalarni ham o‘z millatining qadriyatlarini va an‘analariga sadoqatli qilib tarbiyalash orqali etnokompetensiya shakllanishiga erishiladi.

O‘zbekiston Respublikasining Ta‘lim to‘g‘risidagi qonunining 4–moddasida “Ta‘lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi”[3] tamoyili keltirilgan. Qonunda ko‘zlangan maqsad ham yosh avlodda milliy ruhiyatni shakllantirishdan iborat. Oliy ta‘lim potentsiali jamiyat talablarini bajara oladigan darajada tashkil etilishi zarur. Asosan o‘quv–tarbiyaviy jarayonlar, auditoridan tashqari vaqtlarda talabalarga mamlakatimizning ijtimoiy–madaniy sohadagi taraqqiyotini ta‘minlash hamda millatlararo birdamlik, ijtimoiy nizolarni oldini olishi, milliy madaniyat va turli konvensiyalar o‘rtasidagi huquqiy va ijtimoiy tenglikni ta‘minlash borasidagi siyosati haqida ma‘lumotlar beriladi. “Pedagogika va psixologiya” ta‘lim yo‘nalishida “Etnopedagogika” fani mazmunida ham bevosita biz tadqiq qilayotgan muammo hal etilishiga erishildi. Tajriba-sinov ishlarimiz 4-bosqich talabalari bilan “Etnopedagogikada milliy urf–odatlar, an‘analar, udumlar, marosimlar tarbiya vosita sifatida”, “Etnopedagogikada komil inson tarbiyasi” kabi mavzularida dars mashg‘ulotlari olib borildi. Mavzular mazmuniga milliy tarbiyaning muhim jihatlari, umuminsoniy qadriyatlar, tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda etnomadaniyatga rioya qilish kabi masalalar yoritildi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Qator olim hamda tadqiqotchilar madaniyat nazariyasi va oliy ta‘limda talabalarda etnomadaniy kompetensiya shakllantirish bo‘yicha izlanishlar olib borgan. Ular har bir millatga xos yondashuvlarni nafaqat maktablarda balki, oliy ta‘lim muassasalarida ham tatbiq etish zarurligini tavsiya etgan. Bu borada mamlakatimizda va xorijdagi tajribalarni o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish maqsadga muvofiq. Shu maqsadda tadqiqot muammosiga doir qator olimlarining izlanishlarini tahlil qildik. Xususan Grant[5], S. K.Sliter[8], J.Gey[4], S.Nito[7] kabi olimlarning tadqiqotlarida o‘quv reja va ta‘lim mazmuniga milliy madaniyat, talabalar orasida sog‘lom muhit yaratishni singdirish, talaba–yoshlarning psixik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta‘lim jarayonini tashkil etish lozimligi tavsiya etilgan.

L.Spenser, S. Spenserlar jamiyat taraqqiyotida har bir kasb egasidagi kompetensiyaning ahamiyati ilmiy jihatdan asoslagan va ularni olti guruhga

ajratgan (psixomotor, daliliy bilimlar, shaxslararo, intellektual–kognitiv, motivatsion) Talabalarda etnokompetensiyani shakllantirish orqali kasbiy motivatsiyani uyg‘otish va qiziqishini oshirishga erishiladi. Natijada ularda kelgusi pedagogik faoliyatga intilish va tayyorgarlik ko‘rish zarurati paydo bo‘ladi.[9]

Nemis olimi D.Glovka o‘zga millat madaniyatini o‘rganish orqali millatlar o‘rtasida o‘zaro hurmatga erishish mumkinligi haqida ilmiy g‘oyani ilgari surgan hamda multimadaniyat tushunchasi, maqsad va vazifasini asoslab bergan Mamlakatning ijtimoiy–siyosiy mavqei bevosita millatlaro o‘zaro birdamlik bilan belgilanadi. Talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishning tub mohiyati ham shundan iborat.[6]

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Hozirgi vaqtda talabalarda etnomadaniy kompetensiyani rivojlantirishni yangi bosqichda ekanligini ko‘rsatmoqda. To‘g‘ridan-to‘g‘ri islohatlar ta‘lim jarayonida milliylikga qarshi harakatlarga olib borish havfini ortirmoqda. Natijada islohatlar talabalarda etnomadaniy kompetensiyani rivojlantirishda muhim elementiga e‘tibor qaratishni muhim ekanligini ko‘rsatib berdi. Shu maqsadda biz tadqiqotimiz davomida pedagogika va psixologiya ta‘lim yo‘nalishi 4–bosqich talabalari bilan “Etnopedagogika” o‘quv fanini o‘qitishda tatbiq etilgan “Empatiya“ metodi joriy etildi.

“Etnopedagogikada komil inson tarbiyasi” mavzusida “Empatiya” metodi amaliyotga joriy etildi.

Maqsad: Talabalarga tarbiyaviy ishlarning umuminsoniy omillari haqida ma‘lumot berish. Umuminsoniy qadriyatlar negizini etnomadaniyat tashkil etishini tushuntirish.

Kerakli jihozlar: proyektor, ekran, kompyuter, viderolik.

Darsning borishi. Talabalar 4–5 kishidan iborat kichik guruhlariga ajratiladi.

O‘qituvchi talablarga empatiya haqida qisqacha ma‘lumot beradi.

Empatiya–ko‘pchilik yodidan chiqarib yuboradigan asosiy insoniy xususiyat. Bu boshqa odamning kechinmalarini his eta bilishdir. Empatiya o‘zgalar ongi va hissiyotini o‘qiy olish yoki uni bevosita his qila olish qobiliyatidir. Empatiya simpatiya kabi o‘zgaga yaxshilik qilish uchun yetarli bo‘lmasligi mumkin, ammo u o‘zgaga yomonlik qilishdan tiyilish uchun kerak. Insonlarning ijtimoiylashuvi, o‘zaro hamkorligi ularning yashab qolishi uchun bevosita yo‘l bo‘lsa, empatiya ana shu yo‘ldan ketuvchilarning birligini ta‘minlaydigan zehniy vosita. Empatiya avlodni, tug‘ishganlarni himoya qilish, genetik bardavomlikni ta‘minlash uchun shakllangan evolyutsion mexanizmlardan biridir.

Guruhlariga topshiriq: O‘qituvchi kichik guruhlariga turli millat vakillari (o‘zbek, tojik, qirg‘iz, rus, koreys)ning hissiyotlari ifodalangan syujetli rasmlar

tarqadi. Rasmga qarab millat vakillarining o'ziga xos kayfiyati yoki fe'l-atvorini sahna ko'rinishi shaklida ifodalab berishlarini taklif qiladi. Vaqt belgilanadi.

Guruhlar taqdimoti. Talabalar sahna ko'rinishini namoyish qiladi. Har bir guruh tanlagan millat vakillarini kayfiyati, hissiyotlarini ko'rsatib beradi. So'ngra o'qituvchi bilan muhokama qilinadi.

O'qituvchi tarbiyaviy ishlarning umuminsoniy omillari xususida qisqacha ma'lumot beradi. Umuminsoniy omillari qadriyatlar va ularni insonlarni tinchlik–totuvlikka, mehr–oqibatga, ezgulikka, hamjihatlikka chorlaydigan katta ma'naviy kuchga aylana borgan. Bunday qadriyatlar millatning kundalik hayotida, madaniyati va ma'naviyatida, ongu shuurida, o'zaro madaniy muloqotida, boshqalarga bo'lgan munosabatida, qisqasi, har bir tashlagan qadamida o'z ifodasini topadi.

Milliy va diniy qadriyatlarimizda ota–onaning qadr–qimmatini ko'klarga ko'tarish. Qadriyatlar xalqimizning bebaho boyligi, jamiyatimiz, millatimiz, davlatimiz taraqqiyotining asosiy omillaridan biri. Shunday ekan, azal–azaldan xalqimizga xos bo'lgan milliy qiyofani shakllantiruvchi mardlik, tantilik, mehmondo'stlik, saxovatpeshalilik, o'zaro hurmat, birodarlik, bag'ri kenglik, mehribonlik kabi betakror fazilatlar avlodan–avlodga o'tib kelmoqda. Sizlar bo'lajak pedagog–psixolog sifatida o'quvchilar ongiga yuqorida keltirilgan omillarni singdirish zarur.

Darsning yakuni. O'qituvchi empatiya metodi orqali har qanday insonni yoki boshqa millat vakillarini ruhiy holatini his qilishi, ularga ma'nau va jismonan ko'mak berish insonlarga xos qadriyat ekanligi bilan xulosa chiqaradi.

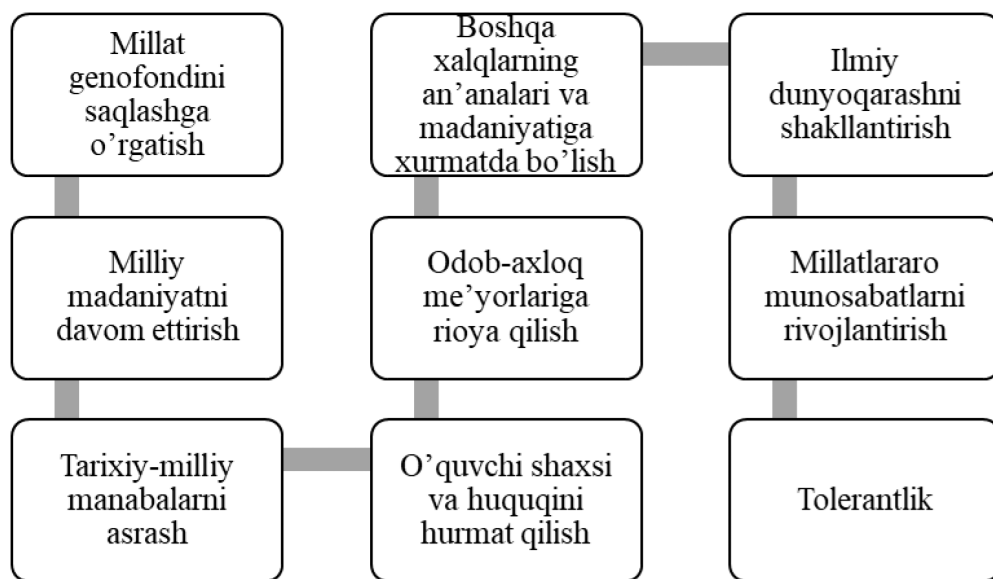
Uyga vazifa: Ixtiyoriy ravishda xoxlagan millatning etnomadaniyatiga xos peyzaj yoki milliy ish qurolini chizish yoki yasab kelish, esse yozish topshirig'i beriladi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Tajriba–sinov natijalari asosida talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik jihatlarini uni quyidagi rasmga keltiramiz (1–rasmga qarang).

Millat genofondini saqlashga o'rgatish mohiyati shundaki, har bir elat va millatning kelajagini o'ylash va uning rivojlanishini ta'minlash ko'zda tutiladi. Unda talabalar ongiga millat va uning tarixiy taraqqiyotini bilish, uning an'analari, urf – odat va qadriyatlarini asrash va kelgusi avlodga yetkazish muhim vazifa ekanligini singdirish.

Milliy madaniyatni davom ettirish, maktab o'quvchilariga xalq amaliy san'ati, duradkorlik, kashtachilik, do'ppichilik, kulolchilik, o'zbek milliy kiyimlari tarixi va uni o'rganish bo'yicha ma'lumotlar berish maqsadga muvofiq.

Tarixiy–milliy manabalarini asrash deganda talabalar o'zi tug'ilib o'sgan hududdagi, mamlakatimizdagi tarixiy joylar, muzey va obidalar bilan virtual yoki

1–rasm. Talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishning pedagogik jihatlari

vizual tanishadi. Ularning milliy boylik ekanligini his qiladi. Kelgusi pedagogik faoliyatida boshlang'ich sinf o'quvchilarni milliy meros va uni asrab avaylashga o'rgatadi.

O'quvchi shaxsi va huquqini hurmat qilish bo'lajak pedagog–psixolog sifatida talabalar o'quvchilarning qonuniy huquqlari, fuqarolik burchi, ma'suliyatini bilishi va ularga amal qilish lozimligini uqtiradi.

Odob–axloq me'yorlariga rioya qilish–tarbiya metodlarini bilish, o'zbekona odob–axloq sifatlarini egallash, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, muhtojlarga yordam berish, tabiatni asrash va uni boyitishga hissa qo'shish kabilar o'rgatiladi.

Boshqa xalqlarning an'analari va madaniyatiga hurmatda bo'lish ma'lumki mamlakatimizda turli millat vakillari yashaydi. Millat va elatlarning madaniy, til va diniy qadriyatlari, an'ana va urf–odatlarini o'zaro hurmat qilish, ularning milliy bayramlari, taomlari, kiyimlari o'zgachaligi bilan ajralib turishini anglash muhim. O'quvchilarga yuqorida keltirilgan ma'lumotlar asosida millatlararo totuvlik g'oyasini singdiradi.

Ilmiy dunyoqarashni shakllantirish shaxs kamolotidagi eng muhim omil sanaladi. Talabalar millatlarning yuzaga kelishi, ularning taraqqiyot bosqichlari, tarixiy qahramonlari millat rivoji haqida ilmiy bilimlarga va tasavvurga ega bo'lishi lozim.

Millatlararo munosabatlarni rivojlantirish–mamlakat hududida istiqomat qiladigan millatlar va elatlar o'rtasidagi, jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olgan munosabatlardir. So'nggi yillarda davlatimiz siyosatining ustuvor

yo'nalishlaridan biri jamiyatda millatlararo totuvlik va bag'rikenglikni ta'minlash, do'stlik muhitini va ko'p millatli katta yagona oila tuyg'usini mustahkamlash borasida ulkan ishlar olib borilmoqda. Yoshlarni Vatanga muhabbat va sadoqat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qarash ruhida tarbiyalash, xorijiy mamlakatlar bilan madaniy–ma'rifiy aloqalarni kengaytirish davr talabi sanaladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyov tomonidan "Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"[10]gi farmoni qabul qilingan. Mazkur farmonda millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada rivojlantirish, respublikamizda yashab turgan turli millat va elat vakillarining tili, madaniyati, an'analari va urf–odatlarini saqlash va rivojlantirish sohasida O'zbekiston Respublikasining davlat siyosatini samarali amalga oshirish uchun qo'shimcha ijtimoiy–iqtisodiy shart–sharoitlar yaratish, millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirish, millatlar hamda elatlarning vakillari o'rtasida konstruktiv va o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni shakllantirishni ko'zda tutiladi.

Tolerantlik millatlararo bag'rikenglik–fuqarolik jamiyatining ijtimoiy normasi bo'lib, boshqa millat va elatlar vakillarining umuminsoniy qadriyatlarga zid bo'lmagan nuqtai nazarlariga, dinlari, urf–odatlari, an'analari va madaniyatiga nisbatan murosai–madorada namoyon bo'ladi.

Sanab o'tilgan pedagogik jihatlar talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishda alohida o'rin egallaydi. Tadqiqotimizda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishning yana muhim omillaridan biri tilni mukkamal o'zlashtirishdir. Ya'ni talabalar nafaqat o'zbek tili balki xoxlagan boshqa xorijiy yoki boshqa millat tillarni o'rganishi mumkin. Til etnik madaniyatni ifodalovchi vosita bo'lib xizmat qilishi bilan birga, o'z xalqining madaniyatini anglashga ham yordam beradi. Talabaning o'z tilini bilishi, millat madaniyatini rivojlantirish va asrash shuningdek xalqining taqdirini ham namoyon qiladi. O'z navbatida mamlakatimizdagi xoxlagan tilda o'qish va so'zlashish mumkin.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Yuqorida keltirilgan metod vositasida talabalarda etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishga bir muncha erishildi. Eksperimentator o'qituvchilar respondent talabalarni individual xususiyati, ular shaxsini hurmat qilgan holda, huquqi va erkinligini ta'minlash asosida tajriba ishlarini olib bordi. Asosan talabaning shaxsiy imkoniyatlari, ularni ichki faolligini rivojlantirish e'tiborga olindi.

Yuqorida pedagogik jihatlar o'quvchilarning etnomadaniy kompetensiyani shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan va ularni global jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishga tayyorlashda yordam bera oladigan amaliy uslublardir.

Har bir talabanning shaxsiy etnik jihatlarini o'rganish va boshqalar bilan o'zaro ta'sirlashish yordamida, ularga boshqa madaniyatlar va fikrlar bilan atrofidagi dunyoni tushunish va tajriba qilish imkoniyatini ta'minlash mumkin.

Adabiyotlar:

1. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.T.: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining qarori. "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi. T.: 2019 yil 31 dekabr, 1059-son.
3. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonuni. T.: 2020 yil 23 sentabr, O'RQ-637-son.
4. Gay, G. Culturally responsive teaching: Theory, research and practice, New York: Teachers College Press, 2000.–199 p.
5. Grant C. Multicultural education: Commitments, issues, and applications, Washington, DC: Association for Supervision and Curriculum Development, 1977. – 213 p.
6. Гловка Д., Новиков Л. Сравнительная педагогика инструмент сотрудничества между Востоком и Западом//Советская педагогика, 1991. №6. С.126–134.
7. Nieto, S. Affirming diversity: The sociopolitical context of multicultural education, New York: Longman, 2000. – 354 p]
8. Sleeter, C.E. Multicultural education as social activism: State University of New York Press, New York, 1996.– 368 p]
9. Спенсер Л., Спенсер С. Компетенсии на работе. Издательство: Гиппо, 2010–384 с].
10. Sh.Mirziyov. "Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi.T.: PF-5876-son

РЕЗИОМЕ

Maqolada talabalarda etnomadaniy kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik jihatlarini pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabalarida etopedagogika fanini o'qitishda "empatiya" metodini o'tkazish orqali yoritib berishni maqsad qilib qo'yidik. Hozirgi kunda mamlakatimizdagi ta'lim islohatlari tub zamirida milliylikni saqlagan holatda amalyotga joriy etish muammolarini hal etishda, biz yoritib bergan jihatlardan muhim elementlar sifatida foydalanish mumkin. Bu esa nazariy muammolarni hal qilishda amaliy yordam tariqasida ilmiy izlanuvchilarga dasturi–amal . bo'lib xizmat qiladi.

РЕЗИОМЕ

В статье мы поставили цель осветить педагогические аспекты формирования этнокультурной компетентности учащихся путем проведения метода "сопереживания" в обучении этнопедагогике студентов 4-го этапа образовательного направления педагогика и психология. В настоящее время образовательные реформы в нашей стране могут быть использованы в качестве важных элементов при решении проблем внедрения в практику в условиях сохранения национального самосознания. Это программа–практика для научных исследователей в качестве практической помощи в решении теоретических задач. служит.

SUMMARY

In the article, we aim to highlight the pedagogical aspects of the formation of students' ethno-cultural competence by using the "empathy" method when teaching ethnopedagogy to students of the 4th stage of the educational direction «pedagogy and psychology». Currently, educational reforms in our country can be used as important elements in solving the problems of implementation in practice in conditions of preserving national identity. This is a practical program for scientific researchers as a practical guide in solving theoretical problems, serves.